

ПРАВНИ И СОЦИАЛНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА ОСИНОВЯВАНЕТО¹

Валентина Георгиева Петева

докторант, СУ „Св. Климент Охридски“

LEGAL AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF ADOPTION

Valentina Georgieva Peteva

Ph.D., Sofia University „St. Kliment Ohridski“

АБСТРАКТ: Статията проследява динамиката в развитието на нормативната база в България по отношение на осиновяването, процедурата за кандидат-осиновители, етапи в проучването и оценката, програми за обучение. Разгледани са връзките на осиновяването с: изоставените деца, специфика на семейното възпитание, споделяне „тайната“ на осиновяването, родителски подходи, профил на децата с липси, емоционални и социално-педагогически аспекти. Осинвяването в рамките на настоящето изложение е разбрано като акт на отглеждане и възпитание на дете, осигуряване на сигурна и стабилна семейна среда, а също и като създаване на взаимоотношения между детето и неговото ново семейство.

Ключови думи: *причини за изоставяне; семейството и неговата роля за психичното развитие на детето; правила и процедури за кандидат-осиновители; условия за осиновяване; превенция на неуспешна адаптация; въпроси от личен характер.*

ABSTRACT: Adoption is an act of the care and education of child and the adopter takes all obligations and engagements compliance with Bulgarian legislation. He is full parent in emotional, legal and social context except in biological point. The adoption gives secure and predictable family environment and it is measure protection with creating a relationship between child and his new family. It is the only real option for children at risk, without parents to find a family support.

Keywords: *Reasons for abandonment; the role of the family in mental development of the child; legislation and procedures; adopters; conditions for adoptions; procedures for prospective adoptive parents; preventions and unsuccessful accommodations; personal questions.*

¹ Тази публикация е изготвена с финансовата помощ на Европейския социален фонд по проект № BG051PO001-3.3.06/0026. (Валентина Георгиева Петева) носи цялата отговорност за съдържанието на настоящия документ, и при никакви обстоятелства не може да се приеме като официална позиция на Европейския съюз или на Софийски университет "Св. Климент Охридски", Факултет по педагогика.

Осиновяването е акт на отглеждане и възпитание на дете, като ролята на осиновителя е да поеме всички задължения и ангажименти, които произтичат от грижата за детето, както и такива, които са съобразени с българското законодателство. В този смисъл осиновителят има възможността да бъде пълноценен родител в емоционален, юридически и социален аспект, изключая биологичния смисъл. Осиновяването представлява осигуряване на сигурна и стабилна семейна среда, тъй като то функционира преди всичко като мярка по закрила, а също и създаване на *взаимоотношения* между детето и неговото ново семейство. Осиновяването понякога е единствената реална възможност за деца, изоставени от родителите си, чрез която да намерят семейна среда.

От правна гледна точка под изоставено дете се разбира дете, останало без грижата и на двамата си родители, поради тяхната смърт, поради това, че са неизвестни или лишени от родителски права. Дори и при наличието на известни или живи родители детето може да се окаже във фактическо състояние на изоставеност, ако не получава необходимите за отглеждането и възпитанието му грижи и издръжка.

От психологична гледна точка, детето може да бъде изоставено, когато между него и майката е съществувала емоционална връзка, но поради житейски обстоятелства (смърт, развод, житейска безизходица, свързана с липса на средства и подкрепа) майката се отказва от родителските си права, обикновено в полза на бъдещето отглеждане и развитие на детето. Другата възможност е свързана със символичния дефицит и нисък родителски и личностен капацитет: биологичните баща или майка на детето не могат да го посрещнат, когато то се появи на полагащото му се място в символичната структура на семейството – т.е. по различни причини те не могат да изпълняват функцията си като родители.

От социална гледна точка изоставени деца обикновено са тези, които живеят в специализираните институции за деца (ЦНСТ, ДДРЛГ, ДМСГД) или на улицата – т.е. в контекста на социалната проблематика изоставено дете се явява синоним на „домско” дете, което живее и се отглежда в социално заведение или на улицата. От гледна точка на социалната проблематика и политика явлението *изоставяне* най-често се разглежда във връзка с риска от институционализация на децата, т.е. откъсване от естествената им среда.

Не всяко изоставяне в специализирана институция води до изоставяне на детето, но отделянето му от семейството повишава риска в тази посока. Има определени социално-икономически причини, които подсказват за съществуване на риск от *изоставяне* на детето от бременната жена или родилката. Такива са:

- малолетие и/или непълнолетие;
- самотна майка и/или липса на партньор;
- нисък социален статус, липса на подходящи битови условия и жилище, безработица;

- психични и поведенчески разстройства и/или проблеми в общуването, социална дезадаптация;
- преживени различни форми на насилие;
- има едно или повече деца в риск или с увреждане;
- други рискови ситуации.

Според Р. Панева се очертават следните причини за риск от изоставяне на деца: разпад на семейния модел и извънбрачни раждания; бременност в тий-нейджърска възраст; неравенство, свързано с пола; етническа дискриминация; домашно насилие; пристрастеност към дрога, алкохолизъм; родители, отглеждани в институции; родители в конфликт със закона; бедност; безработица, неграмотност; бездомни; болни и носители на ХИВ и СПИН; увреждания на децата и възрастните (6).

Съгласно Конвенцията на ООН за правата на детето (1989) и Закона за закрила на детето всяко дете има право да бъде отглеждано и възпитавано в семейство и/или в среда близка до семейната. Съгласно чл. 126 (1) от Семейния кодекс родителите и ненавършилите пълнолетие деца живеят заедно, освен ако важни причини не налагат да живеят разделени. Липсата на двамата родители, породена от смърт, развод, фактическа раздяла по същество лишават детето от пълноценна семейна среда. Независимо от причините довели до фактическа раздяла между съпрузите (партньорите) – непреодолими конфликти, работа в чужбина, бягство от семейните задължения, неизбежно водят след себе си до проблеми по отношение на отглеждането, възпитанието и развитието на детето.

За отглеждането и възпитанието на детето извън биологичното семейство съществуват различни форми, които пряко кореспондират с мерките по закрила на детето, а именно: настаняване в семейство на роднини и близки; осиновяване; настаняване в приемно семейство; предоставяне на социални услуги – резидентен тип (център за настаняване от семеен тип); настаняване в специализирана институция (чл.4, ал.1, т.2-6), (6, с.13-15).

Същност и специфика на семейното възпитание. Кратък исторически преглед

Ролята на семейството за развитието и формирането на детето, за неговата социализация и възпитание, разглеждани в исторически план не е била постоянна. Тя зависела от мястото, което обществото отреждало на семейството сред своите структури, от значимостта, която му придавала.

От тази роля в много голяма степен се определя и отношението на обществото към самото дете. Като се започне с първобитното общество и се стигне до края на 18-ти – началото на 20-ти век, отношението към детето е амбивалентно. От една страна то се схващало като собственост, с която обществото или родителите могат да разполагат, както намерят за добре, включително и да определят правото му на живот. Децата били принасяни в жертва, безжалостно пребивавани, морени с глад. От друга страна, смятало се за чест да имаш деца и въз-

растните, а не само родителите да са ласкави и внимателни към тях. „Самият образ на детството е амбивалентен. Детето е едновременно персонификация на невинността и въплъщение на злото. А най-важното – то е непълноценен човек, същество низше, лишено от разум”. През 19-ти век обществото се ориентирало към т.нар. от Л. Демоз „социализиращ стил”. При него „целта на възпитанието е не толкова подчинение на детето, колкото подготовка за бъдещ социален живот. От средата на 20-ти век, според същия автор, то вече преминало към „помагаш стил”. „Родителите се стремят не толкова да дисциплинират детето, колкото да помагат (от тук и названието) за неговото индивидуално развитие. Този стил се основава на емоционалната близост с детето, разбирането и емпатията”. Очевидно е, че за да стигне до днешната си представа обществото е изминало дълъг и противоречив път. Но и днес тази представа е силно повлияна от социо-културните и етно-културните стереотипи (1, с. 12-13).

В България първият закон, който урежда осиновяването датира от 1889 год. и се казва „Закон за припознаване на незаконородени деца, за узаконяването им и за осиновяването”. По-късно този закон е последван от „Закон за извънбрачните деца и за осиновяването”. И двата закона признават само непълното осиновяване, при което осиновеното дете запазва връзката с биологичните си родители и ги наследява.

От 1948 год. нормативната уредба за осиновяването е по „Закон за лицата и семейството”. С измененията на този закон от 1961 г. и особено с приемане на Семейния кодекс от 1968 г. законодателството у нас дава приоритет на пълното осиновяване.

В новия Семейен кодекс от 1985 г. се предвижда пълно и непълно осиновяване, а с измененията към него през 2003 г. се създаде нов ред на процедурата по осиновяване, както от български, така и от чуждестранни граждани.

Измененията на Семейния кодекс от 2003 г. са съобразени с Конвенцията на ООН за правата на детето от 1989 г., с Конвенцията за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване от 1993 г. и със Закона за закрила на детето от 2000 г. (2, с. 23-24).

Осиновяването е правен акт, който по юридически път създава правна връзка между две лица, подобна на биологичната връзка между родител и дете с всички произтичащи от това последици. Основното социално и правно значение на осиновяването е обезпечаването на родителски грижи над детето, на семейна среда за неговото отглеждане и възпитание. Създадената, чрез осиновяването връзка има за цел да замести липсващата биологична връзка между две лица и да създаде помежду им отношения като тези по произход (8, с. 26).

Осиновяването е добре обмислено, мотивирано и юридически регламентирано действие на семейни или несемейни лица, които вземат решение да отглеждат дете, родено от други родители. В основата на това човешко поведение стоят майчиният инстинкт и желанието на хората да станат родители. Осиновеното дете има същите права, както и роденото от биологични родители дете. Във всички държави по света осиновяването е равносилно на раждането (2, с. 23).

У нас в 99,5% осиновяването е пълно. При пълното осиновяване осиновителите се вписват като родители на детето и то прекъсва родствената и наследствената си връзка с биологичните си родители. Осиновеното дете автоматично получава еднакви права, включително права за наследство, като дете родено в брака на осиновителите. Осиновеното и биологичното дете в едно семейство имат еднакви права пред закона. За разлика от пълното осиновяване при непълното, детето запазва родствената си връзка с биологичните си родители, но те не могат да го наследяват (2, с. 24-25).

Според съществуващото в момента законодателство у нас има два вида осиновявания, а именно *пълно* и *непълно*.

Пълното осиновяване, съгласно чл.100, ал.2, т.1 от СК* се осъществява когато:

- родителят на детето е неизвестен;
- биологичните родители дадат предварително съгласие за осиновяване;
- са налице предпоставки за осиновяване на дете с неизвестни родители (чл. 100, ал.2, т.1 от СК), осиновяване с предварително съгласие, дадено от родените родители за пълно осиновяване – (чл.100, ал.2, т.2), осиновяване без съгласието на родителите, в изключителни случаи – чл.93, ал.2 от СК, както и в случаите на особени хипотези на пълно осиновяване – осиновяване от съпруг на родител (чл.82, ал.2 от СК) и осиновяване на дете от баба и дядо, родено извън брак или с починал родител (чл.80, ал.2 от СК).

При *непълното осиновяване* се намира точна дефиниция в чл. 102 от СК*.

Нормативната уредба на осиновяването у нас е дадена в нормативни източници от различен ранг. Основните разпоредби, които регламентират изискванията и процедурите по осиновяване са:

- Конвенция за защита на децата и сътрудничество в областта на международното осиновяване (Хагска конвенция);
- Европейска харта за правата и отговорностите на родителите;
- Конвенция за защита на децата;
- Семейен кодекс – обн. от ДВ, бр.47, от 23.06.2006 г. в сила от 01.10.2009 г.;
- Закон за закрила на детето;
- Закон за социалното подпомагане;
- Закон за домашното насилие;
- Закон за семейни помощи;
- Закон за българското гражданство;
- Правилник за дейността на Съвета по осиновяване;
- Правилник за дейността на Съвета по международно осиновяване;
- Наредба №РД-07-01 от 2009 г. за условията и реда за водене и съхраняване на регистрите за пълно осиновяване;

- Наредба № 13 от 30.09.2009 г. за определяне условията и реда за даване на съгласие за международно осиновяване и за водене на регистрите на международните осиновявания (8, с.27).
 1. Между осиновявания и неговите низходящи от една страна и осиновителя и неговите роднини от друга, възникват права и задължения като между роднини по произход, а правата между осиновения и неговите низходящи с роднините им по произход се прекратяват. В тези случаи след пълното осиновяване родител на детето става осиновителят, а рождените родители (ако са известни) се заличават от регистрите. На детето се издава нов Акт за раждане, в който за родител се вписва осиновителят.
 2. Възникват отношения като роднини по произход между осиновителя от една страна и осиновения и неговите низходящи от друга, но осиновеният запазва връзката си с рождените си родители, не се създава нов акт за раждане, а само се отбелязва осиновяването. Рождените родители не наследяват осиновения, а роднините на осиновителя нямат права и задължения към осиновения. (Пенева – Давидова Ф., Разрешително за родители, стр.27)

По време на провежданите обучения за кандидат-осиновители, които са задължителен етап от целия процес по кандидатстване и оценка, участниците придобиват знания и обща информираност, относно гореизброените социални и правни процедури. Кандидат-осиновителите подлежат на предварителна оценка и проучване преди да бъдат вписани в регистрите към Дирекция „Социално подпомагане“. Срещите със социален работник могат да имат различен акцент – оценъчен, информативен, но също така подкрепящ, обучителен, консултативен.

Ето защо процедурите по кандидатстване и одобрение включват редица срещи и интервюта със социален работник и/или психолог, необходими за същинското изготвяне на финалния доклад. В т.ч. домашни посещения (най-малко едно в рамките на процедурата по оценка), индивидуални срещи с поръчители на семейството, които да потвърдят способностите и родителския капацитет на кандидатите.

Лице, което желае да осинови дете, при условията на пълно осиновяване, подава писмено заявление до Дирекция „Социално подпомагане“ по постоянен адрес за получаване на разрешение за вписване в регистъра. Д „СП“ извършва социално проучване на лицето и годността му да осинови дете. Проучването се извършва в срок до три месеца от подаване на заявлението и съдържа информация за:

- личните данни на осиновяващия;
- здравословното състояние на осиновяващия;
- семейството на осиновяващия;

- личните данни на членовете на семейството му, както и данни за здравословното им състояние;
- икономическото и социално положение на осиновяващия;
- мотивите за осиновяването;
- други обстоятелства от значение за осиновяването.

Проучването е първият етап, през който кандидатите за осиновители трябва да преминат още преди да им се даде възможност да започнат процедура по осиновяване. Това не е проста формалност, а изключително важна работа от гледна точка на защита интересите на детето, която има голямо значение за превенция на разсиновяванията и възникване на проблеми в отношенията между родители и деца. При провеждането на срещите с кандидат-осиновители социалните работници трябва да обърнат внимание на най-съществените моменти за преценката, свързани с мотивацията и с преживяванията по повод осиновяването, с начина, по който кандидат-осиновителите са преживели и преработили неспособността си да имат биологични деца или загубата на своето биологично дете, за начина, по който са стигнали до решението за осиновяване, за представите, които имат за детето, което ще осиновят и за това, какви са особеностите на децата, преживели изоставяне, живот в институция, а понякога и насилие.

В проведените консултации и срещи се дава възможност да бъде обсъдено родителското отношение на кандидат-осиновителите към детето, което предстои да влезе в семейството. От техните думи може да се наблюдава, до колко са съсредоточени като родители, които познават и разбират детската душевност, какви са нуждите на децата, както и по какъв начин биха се старали да осигурят всичко необходимо на децата си. По време на разговорите с кандидат-осиновителите има възможност да се установи нивото им на компетентност и съсредоточеност – до колко *познават и назовават* начините за здравословно хранене, спорт, лична хигиена, грижа за образованието, нравствено възпитание и емоционално общуване. От външния вид би могло да се предположи, в каква степен се *прилагат* правилата на практика. Полезно е да се развият умения за непринудено общуване с детето, умения да се следва неговото поведение и ритъм, да се разпознават нуждите му. Материалната среда и финансови средства, с които родителите разполагат имат отношение към задоволяване на базисните нужди на детето. Като ресурс в тази посока може да бъде считано и разбирането, че за децата трябва да бъде осигурена здравословна храна и режим на сън и бодърстване, спорт и възможности за общуване с природата. Наличната подкрепяща среда в лицето на разширеното семейство, както и приятелския кръг, авторитетният стил на родителство и желание да се следва детето в неговото израстване и съобразно индивидуалните му нужди и специфики са важни фактори в отглеждането и възпитанието на осиновеното дете.

Формите, под които социалните работници и психолозите се срещат с кандидатите за осиновители, са групова и индивидуална. Задължителен етап от

процедурата по оценяване е преминаването през определен цикъл от теми в рамките на обучителни модули, които основно се провеждат в групов формат. Добре работещи интерактивни техники са асоциациите (на думи като *тайна*, напр.), недовършените изречения – например „Относно осиновяването, бих искал/а да знам...”, „Най-големият ми страх е, че...”, „Чувствам се уверена в...”, както и представни техники.

В рамките на обученията освен конкретната информация се коментират някои добри идеи и разсъждения на тема общуване с деца, които биха могли практически да помогнат. Важно е да се отбележи, че тези обучения по-скоро подпомагат *разбирането*, но също така трябва специалистите и родителите да са наясно, че има *други фактори* за успешно родителстване, което от своя страна прави нещата значително по-сложни. Поставянето на амбициозни цели като например да се знаят отговорите на всички въпроси, свързани с детската душа, както и тези, които вълнуват кандидат-осиновителите е нереалистично още повече, че когато в реалността се случи проблем с детето, стресът и емоционалният шок е един и същ с или без обучение.

Обученията в рамките на процедурата по оценяване представляват своеобразен процес на превенция и на поставяне на начало, въпреки че трябва да се акцентира в последващия етап, когато детето е вече в семейството – същинският ключов момент.

Базисно съдържание в програмите за обучение на кандидат-осиновителите, освен правните аспекти е информацията, относно: подготовката на осиновяването в т.ч. въвеждащите разговори с роднини и приятели, развитие и възпитание на детето във физически и нервно-психически план по време на различните възрастови периоди и кризи, депресивни симптоми, *чувство за сигурност*, явления с психо-социален произход. Доказано е, че процесът на възстановяване при децата е обратим и има пряка връзка със състоянието на майката (фигурата на значимия възрастен).

Други коментирани теми са свързани с психологически аспекти на осиновяването, включително и споделяне с детето „тайната” на неговия биологичен произход, хигиена, хранителен режим, рисковете при осиновяване на дете, живяло дълго време в институция.

Социално-психологически аспекти като създаване на семейни ритуали, изграждане на позитивен семеен речник, относно акта на осиновяването, първата среща с детето, периодът на адаптация към промяната в семейната динамика и взаимоотношения, създаване на дневник и албум на детето, възпитание, сън, хранене, общуване, игра, социализация са също въпроси със значим характер.

Поради ограничените времеви интервали не винаги обучителните модули могат да бъдат определени като тренинг за развитие на конкретни умения, въпреки изцяло интерактивният принцип, под който е разписано съдържанието на отделните теми. Основни методи в работата на групите са дискусиите, решаване на проблемно-ситуационни казуси, споделяне на личен опит, работа по двойки и в малки групи, рисувателни техники, лекция и изложения от страна на водещите, беседи.

В рамките на обученията също така могат да бъдат коментирани и по-емоционални теми, свързани със същността и мотивацията за осиновяване, страховете на бъдещите родители, как осиновеното дете ще бъде възприето от социалната им среда – роднини, приятели и съседи, какво биха си помислили за тях колегите, евентуални последици от „лош ген“ и евентуални травми в психиката на самите осиновителите от безплодието и дългогодишните (в повечето случаи) опити за биологично дете. Поради това може да се каже, че обученията имат по-скоро информативна, подкрепяща, консултативна и в някои случаи терапевтичен роля повече, отколкото индивидуалните срещи, където целта е събиране на конкретни факти от историята на семейството, водеща мотивация, умения за постигане на стабилност в личностен и социално-психологически план, реакции по време на житейски кризи и стрес. В този смисъл преобладаващ е оценъчният характер. Независимо от това балансът между интервютата за оценка и консултативните срещи, които се отличават предимно с подкрепа и емпатия, както и постоянният ръководен принцип, че трябва да бъде следван най-добрият интерес на детето изискват деликатност, индивидуален подход и добра подготовка, както и анализ на всеки конкретен случай от страна на социалния работник. Например осиновяването на по-голямо дете би изисквало по-дълъг период на приспособяване (бебета имат способността да се адаптират в новата семейна среда в рамките на приблизително един месец), налице са случаи, в които деца на шест-седем годишна възраст се нуждаят от поне една година, (а би могло да отнеме и повече време), за да възприемат новото положение. Коректно е да се отбележи, че процесът на приспособяване е двустранен и се отнася в еднаква степен, както за самото дете, така и за неговите родители, като дори случаите на приемна грижа не правят изключение от общото правило. В този първоначален период е полезно да се прояви търпение и увереност.

Един от най-често задаваните въпроси е свързан със споделяне „тайната“ на осиновяването и добрите начини, по които родителите да подхождат, спрямо този деликатен процес. От проведените обучения и дискусии в тази посока почти не се идентифицират съпротиви и неудобство, относно нагласите за открито обсъждане на този въпрос с децата. Наблюдава се обединяване около позицията, че едно дете има право да научи, че е осиновено, когато навърши подходящата възраст, за да разбира, какво точно означава това. Задачата на родителите е да отговорят на конкретните въпроси, които детето ще зададе по-късно и как точно ще бъде предадено съдържанието в емоционален план. Важно е също така да се обърне внимание на това, какво се казва на по-големите братя или сестри, (които може да не са осиновени), когато родителите вземат решение да осиновят дете. По време на разговорите с децата е добре да се има предвид внушението, че осиновяването е не само законен, но и напълно нормален и прекрасен начин да се приеме едно дете в семейството. Подобни нагласи намаляват и облекчават усещането за безпокойство, неудобство и притеснение. Все пак добре е родителите да знаят, че въпреки подробната информация по въпросите на осиновяването, не е нужно да се акцентира на факта, че детето е осиновено. То е

част от семейството и присъствието му е факт. Не е необходимо да се подчертава непрестанно разликата между него и останалите деца, родени в семейството и извън него, освен в началото, когато ситуацията, свързана с произхода му и начинът, по който е дошло в семейството е предмет на по-трайно обсъждане. Как се е появило е важен и дълбок въпрос за личността на детето, но той далеч не изисква постоянно внимание. По-важното е, че то е, и винаги ще бъде част от семейството.

В следосиновителния период, когато детето вече е в семейството е добре родителите да *познават и прилагат* начините за ефективно общуване с дете – внимание, взаимоотношения, значението на игрите и общуването, прегръдката, съвместното хранене. Родителският подход и при двамата партньори би следвало да предполага високо развити родителски възможности в контекста на евентуални трудности, възникнали при отглеждането на децата, а именно специални нужди, затруднения в бита, проблеми, които изискват много търпение и напрегане от страна на родителя – и до колко в подобни ситуации те биха могли да се справят. Въпреки, времето, което съответното дете е прекарало в Дом, далеч от майчина фигура, семейството би трябвало да се стреми да компенсира този дефицит и това да не се отразява, както на *привързаността*, така и на *чувството за сигурност*.

По принцип, в училище се акцентира главно на това, какво е нивото на самоконтрол, самооценка и социално-ролеви модели, както и усвоени умения за общуване. Родителите, особено чрез даването на модели учат детето, дали определени чувства са приемливи в семейството и как те могат да бъдат изразени. В контекста на темата за *обучение, развитие и възпитание* основна роля заема въпросът за темперамента и характера на детето. От медицинска гледна точка първото условие за успешно обучение и възпитание е нуждата от добро здравословно състояние. Тук въпросът е деликатен, защото това означава добро хранене, прилични условия на живот и достатъчно сън, както и много добре изградена система за физическо натоварване под формата на игри и спорт, а също и надеждна емоционална връзка с поне един значим възрастен. Много често подобни условия в съвкупност не са налице за децата, обект на мярка по закрила, респективно осиновяване, а при малтретирани деца физическото развитие е значително по-ниско и като цяло изоставането, тъй като е налице пряка корелация на връзката между емоционално и интелектуално развитие.

Добре е да се обясни на кандидатит-осиновителите, как първоначално трябва да се постъпи, след като детето е вече в семейството (тук има много специфики, свързани с възрастта и конкретната история на детето), атаките като поведение от страна на децата, конфликта им на лоялност, въпроси, свързани с идентичността и името. Въпреки някои общи черти всяко дете е различно и голяма част от децата са чувствителни и лесно раними, дори и от незначителни дразнителни. Някои от тях трудно се адаптират към промени в средата и лесно декомпенсират, което може да започне с лош сън и безапетитие и да стигне до емоционално изявени поведенчески прояви. В този смисъл теренът за възникване на отклонения от изолирани проблеми до умствени нарушения се корени в

генетиката и структурата на личността, но изявите почти винаги са провокирани от ежедневни събития или т. нар. фактори на околната среда. Стресът има решаваща насока в тази роля, като не се забравя, че влиянието на прекомерна стресова ситуация е равнозначно на натрупани наглед дребни, но десетки негативни емоционални преживявания. Преди да потърсят проблемите или заболяванията в детето си, родителите трябва критично да анализират собственото си поведение и семейната атмосфера, която създават. Личните отношения, скандалите, побоищата вкъщи имат крайно неблагоприятно отношение към детето. В семействата на хора с подчертано агресивно поведение и/или зависими децата се превръщат в жертва. Даже те да са пощадени малтретирането на майката или друг член на семейството има пагубно отражение върху детска психика. Живеещите в бедност или децата, които са игнорирани, страдат системно и мълчаливо, като остават потиснати за цял живот или се превръщат в агресори. Фактори като смърт, болест, развод или деца, отгледани от самотни майки, често обуславят отклонения в психиката на детето.

Има деца с различно ниво на активност през деня, като физическа, умствена и поведение. Емоционалните и темпераментни деца могат да бъдат много импулсивни, не могат да стоят едно до друго в клас, а от друга страна да играят и тичат в междучасията, в същото време са несъсредоточени при подготовката на уроците си. Има и деца с много високо енергетично ниво, които след училище могат да си подготвят уроците, да спортуват и играят, да помагат вкъщи. Други деца могат да бъдат по-неподвижни и пасивни, да стоят спокойно на чина, да работят задълбочено след училище и да усвоят огромен материал за един ден.

Разсейването е важен елемент от темперамента. Разсеяните деца изключително лесно отклоняват вниманието си, когато дразнителят не ги интересува. Дребни фактори като неудобна дреха, твърд стол, много шум, лесно им повлияват и отклоняват тяхното внимание. Много деца стават разсеяни при нарушен дневен режим – ставане от сън, хранене, игри в неподходящо време или продължително гледане на телевизия. Отклоняването на вниманието на детето е полезно само когато трябва да се прекрати някакво нежелано занимание, но е негативна проява, когато пречи на детето да завърши домашната си работа (9, с.23-26). Проблеми с характеристиките на вниманието могат да се наблюдават при деца, които са осиновени, като най-често тези дефицити се разпознават в училищна възраст или още по-рано по време на детската градина. В емоционален аспект това, което е характерно, обединяващо за всички деца е страхът от изоставяне и (страхът от тъмното – двата базисни страхове в детска възраст), но е важно да се подчертае, че осиновените деца винаги изпитват страх и хипертревожност от изоставяне, т.е. те са много реактивни на тази тема. Успокояващо в тази посока действат рисунките, като форма на невербална комуникация и начин на изразяване за по-малките (в предучилищна възраст) и обяснението, разговорът, разказът, *думите* като цяло – за всички възрасти.

Изоляцията от другите деца по различни причини (дебел, несръчен, мръсен, с пъпки, с неправилен говор) също е отключващ фактор за леки или тежки нару-

шения или заболявания. Същото значение имат и еднократният, но драматичен стрес при сблъсък с крадец, престъпление, изнасилване или смърт.

Родителите и учителите трябва да знаят, че прояви и събития, които те преодоляват и преживяват с лекота, могат да имат драматично отражение върху децата (9, с. 38)

Семейството като част от средата за психо-социално влияние над детето от самото му раждане оказва постоянно, формиращо и многостранно въздействие, особено в периода на детството. Децата навлизат в живота с доверието, самочувствието и любовта, които получават от своите родители. Детето се ражда напълно уязвимо и неподготвено за автономност, поради което има нужда от продължителен период на детство, през който да получи активната подкрепа на родителите си. Осигуряването на физическа и психологическа безопасност и сигурност е основна родителска задача на грижещите се за малки деца. Важността му постепенно намалява с увеличаването на способностите и самостоятелността на младия човек. Социализацията започва в семейната общност и може да се каже, че в голяма степен е свързана със семейството като социо-културна възпитателна среда за формирането на личността. За ефективно възпитание решаващ фактор е семейната атмосфера.

Стимулацията и насърчаването на промяната и растежа са главните определящи фактори децата да достигнат интелектуалния си и личностен потенциал. Свободата за изследване и опитване на нови неща трябва да се балансира непрекъснато от семейството, което е добре да има разумни очаквания към детето, както и да поставя граници и ограничения, които ще предпазят от сериозна вреда, като в същото време му помага при придобиването на нови социални умения. Въпреки, че малко родители биха помислили за това да включат като семейна отговорност и помощ за детето определянето и изразяването на емоции, формиране и развиване на емоционалната интелигентност, детето придобива тези умения основно в семейството.

Литература:

1. Bucheva, S. Semejstvo i dete. S. 2009.
2. Vulkov, Vulkov, Pencheva P. Q. A., Osinovqvaneto – vuprosi i otgovori. S. 2006.
3. Ginut, H. Decata i nie. S. 1992.
4. Dobsun, D. Smelostta da vuzpitavash. Nov chovek, S. 1994.
5. Kolman, P., Neka pogovorim. S. 2001.
6. Kriviradeva, B., Zaharuk, T., Prokop, I., Purvanova, Y., Prokop P. – Rabota s deca v risk. G. 2012.
7. Osterijt, P. Vuvedenie v detskata psihologiq – Otgovori na naj-vajnite vuprosi. LIK, S; 2007.
8. Peneva-Davidova, F., Razreshitelno za roditeli. Kak da osinovim dete v Bulgaria. Stupka po stupka, S. 2010.
9. Chavdarov, D. Problemni deca. Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov”, S., 2006.